บทที่ ๓

นาฏยศิลป์อีสานดั้งเดิม

ในบทนี้จะได้อธิบายถึงนาฏยศิลป์อีสานดั้งเดิม และความเป็นมาของท่าเซิ้งตามแบบของ อาจารย์พนอ ซึ่งจะมุ่งบรรยายถึงกระบวนการ และวิธีการปฏิบัติท่าทางการเซิ้งอีสานซึ่งเป็นวิวัฒนาการรูปแบบของอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์

จากการศึกษาค้นคว้าแนวทางการประดิษฐ์นาฏยศิลป์อีสาน เพื่อให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ของพนอ กำเนิดกาญจน์นั้น พบว่า อาจารย์พนอ มีกระบวนการในการประดิษฐ์อย่างเป็นขั้นตอน เปรียบเสมือนกับการทดลองวิทยาศาสตร์ที่จักต้องอาศัยการทดลองครั้งแล้วครั้งเล่าจึงจะปรากฏผล โดยปกติแล้วนักออกแบบท่าเต้นรำล้วน แต่มีวิถีทางในการออกแบบท่าเต้นรำแตกต่างกันไปจะสามารถประดิษฐ์ได้ช้า หรือเร็วนั้นย่อมขึ้นอยู่กับการสั่งสมประสบการณ์ที่ตนเคยได้ปฏิบัติ ตลอดจนได้รู้ได้เห็นมาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังต้องอาศัยแรงบันดาลใจจากสิ่งที่ตนได้พบเห็นผสมผสานกับจินตนาการของตน ผนวกออกมาจนกลายเป็นผลงานนาฏยประดิษฐ์ชิ้นใหม่

กระบวนการประดิษฐ์ท่าเซิ้งรำอีสานตามแบบของอาจารย์พนอ นั้นผู้วิจัยพบว่ามีกระบวนการในการสร้างงาน ดังนี้

๑. ศึกษาค้นคว้าจากการฟ้อนรำเข้าทรงของนางเทียม
๒. ศึกษาค้นคว้าจากท่าฟ้อนของหมอลำ
๓. ประดิษฐ์ท่าเซิ้งนาฏยศิลป์อีสานโดยประยุกต์จากท่าฟ้อนดั้งเดิม
๔. ประดิษฐ์ท่าเซิ้งนาฏยศิลป์อีสานตามแบบของพนอ
๕. เซิ้งตามแบบของอาจารย์พนอ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๓.๑. การฟ้อนนางเทียม

ผีนางเทียม[๓๓] นับเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพชนชาวอีสานเพื่อรักษาคนป่วย รักษาชาวบ้านให้สุขสบาย นางเทียม คือ หญิงที่ป่วยกระเสาะกระแสะรักษาอย่างไรก็ไม่หาย จึงต้องไปหาหมอดู หรือหมอส่อง หมอส่องจะบอกว่าต้องให้เป็นนางเทียมเสียแล้วจะหายจากอาการป่วย การรักษานั้นทำโดยมีหมอมารำ เป่าแคน เมื่อคนป่วยได้ยินเสียงแคนก็จะลุกขึ้นรำไปด้วย แต่เมื่อหายแล้วต้องเข้าพิธีกินดอง หรือแต่งงานกับผี เช่นเจ้าพ่อผาแดง เจ้าพ่อปู่หลุบ หรือเจ้าสอง เป็นต้น

ถึงเดือนหกจะมีประเพณีการลงนางเทียม ครั้นถึงวันงานบรรดานางเทียมก็จะมารวมกันที่บริเวณหอศาลเจ้า แต่งกายนุ่งโสร่งไหมหรือผ้าไหมพื้นเมือง สวมเสื้อสีแดงรัดเอว มีการบรรเลงดนตรีด้วยฆ้อง กลองเคาะกรับเป็นจังหวะไม่มีการร้องเพลงใช้เพียงเสียงแคน กลอง ฉิ่ง ฉาบ กรับ จากนั้นวิญญาณของเจ้าก็จะเข้าทรง จะเห็นได้จากนางเทียมตัวสั่นลุกขึ้นฟ้อนรำเป็นกลุ่มอย่างสนุกสนานตลอดทั้งวัน[๓๔]

การฟ้อนรำในขณะที่เจ้าเข้าทรงในร่างของนางเทียมนั้น พบว่าเป็นการลุกขึ้นร่ายรำตามความเร้าใจของเสียงแคน และกลอง ท่าฟ้อนไม่คำนึงถึงความสวยงาม อีกทั้งไม่ได้มีกฎเกณฑ์ตายตัว

---

[๓๓] พนอ กำเนิดกาญจน์ . ประวัติเชิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐ , หน้า ๔๗

[๓๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

อาจารย์พนอ ได้วิจัยบันทึกภาพท่ารำตามแบบของนางเทียม ทั้งสิ้น ๒๗ คณะ ปรากฏเป็นท่ารำที่มีชื่อเรียก จำนวน ๑๐ ท่า ดังนี้

๑. ท่าเสือออกเหล่า (แบบที่ ๑)
๒. ท่าเสือออกเหล่า (แบบที่ ๒)
๓. ท่าเสือออกเหล่า (แบบที่ ๓)
๔. ท่ากาตากปีก (แบบที่ ๑)
๕. ท่ากาตากปีก (แบบที่ ๒)
๖. ท่าฟ้อนอัญเชิญผี
๗. ท่ามาตุ้ม มาโฮม (มารวมกัน)
๘. ท่าหนุมานถวายแหวน
๙. ท่าม่วนซื่นโฮแซว (สนุกสนาน)
๑๐. ท่าเดินย่างย้ายเตี้ย

อีกทั้งยังมีภาพท่ารำบรรดานางเทียมที่ไม่มีชื่อท่ารำอีก ๑๔ ภาพ เพราะเป็นการร่ายรำตามชอบใจ กล่าวคือ ยกมือ ไปมาตามลักษณะเสียงกลอง และทำนองแคน

นอกจากนั้น อาจารย์พนอได้บันทึกภาพท่ารำที่มีชื่อเรียกของหมอลำ จำนวน ๑๑ ภาพ ประกอบด้วยท่ารำที่มีชื่อเรียก จำนวน ๑๑ ท่า ดังนี้

๑. ท่าเต่าลงหนอง หรือปลาชะโดลงหนอง
๒. ท่าหมากงิ้วน้อย
๓. ท่าสอดสร้อยมาลา
๔. ท่าแร้งตากขา
๕. ท่ากาตากปีก
๖. ท่าหลีกแม่มาร หรือแม่เมีย หรือท่าเกี้ยว
๗. ท่าเสือออกเหล่า

๘. ท่าหมอลำ (แบบที่ ๑)

๙. ท่าหนุมานถวายแหวน

๑๐. ท่าเดินย่างย้าย

๑๑. ท่าหมอลำ (แบบที่ ๒)

ต่อไปนี้ผู้วิจัยจะได้พยายามอธิบายถึงลักษณะท่าฟ้อนนางเทียม ซึ่งประกอบด้วย ส่วนของมือ แขน เท้า ศรีษะ ลำตัว ตลอดจน เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การรำ เพื่อให้เข้าใจง่ายและชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ ๕๙

"ภาพศึกษานาฏยศิลป์พื้นบ้านอีสานชุดเซิ้งดาบในวันเซิ้งนางเทียม ณ อำเภอหนองบัวลำภู* จังหวัดอุดรธานี โดยคุณยายมัจฉา ภูมิพานิช หัวหน้าคณะลูกหลานเหลนพระวอ พระตา อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี"[๓๕]

---

* อำเภอหนองบัวลำภู ปัจจุบันได้แต่งตั้งเป็นจังหวัดหนองบัวลำภู ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๗ ซึ่งมีอาณาบริเวณติดกับจังหวัดอุดรธานี

๓๕ พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเซิ้งกระติบข้าว.</u> ๒๕๓๐, หน้า๕๕

จากภาพที่ ๕๙ พบว่านางเทียมแสดงอารมณ์เข้มแข็ง หน้าตาเคร่งขรึม มือทั้งสองจับดาบในลักษณะมือคว่ำ ยื่นแขนทั้งสองข้างออกมาข้างหน้าเล็กน้อย วางดาบระดับสะเอว ศีรษะเอียงซ้าย ขาทั้งสองข้างแยกห่างกันพอประมาณ พร้อมกับงอเข่าทั้งสองข้างเล็กน้อยน่าจะเป็นการเดินย่ำเท้าสลับกันไปมา ตามจังหวะเพลง

ผู้ฟ้อนแต่งกายด้วยเสื้อแขนกระบอกแขนยาว นุ่งผ้าถุงยาวประมาณข้อเท้า โพกศีรษะ โดยห้อยชายไว้ข้างหูซ้าย มีผ้าคาดเอวมัดไว้ตรงกลางเอว และมีผ้าคล้องคอทิ้งชายลงประมาณหน้าขาทั้งสองข้าง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ ๖๐

จากภาพพบว่า[๓๖] ผู้ฟ้อน ทำท่าทางโดยการยกแขนทั้งสองข้างขึ้นในระดับที่ต่างกัน แขนขวายกมาข้างหน้าให้ศอกอยู่ระดับอก และแขนซ้ายยื่นแขนมาข้างหน้าให้ข้อศอกอยู่ระดับสะเอว ส่วนมือทั้งสองข้างทำเหมือนกัน คือ ปล่อยนิ้วมือทิ้งลงตามสบายไม่ได้เกร็งแต่อย่างใด ดูเหมือนกับทิ้งน้ำหนักตัวไปข้างหลังเล็กน้อย เท้าทั้งสองข้างแยกห่างกันพอประมาณ ๑ ฝ่ามือ พร้อมกับย่อเข่าลงทั้งสองข้าง

ผู้ฟ้อนแต่งกายด้วยเสื้อแขนกระบอกแขนยาว คอตั้ง นุ่งผ้าถุงยาว โพกศรีษะมัดปมไว้ข้างหลังศรีษะ ผ้าคาดเอว และมีผ้าคล้องคอ

---

[๓๖] พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเชิ้งกระติบข้าว.</u> ๒๕๓๐, หน้า ๕๗

ภาพที่ ๖๑

"คุณยายมัจฉา ภูมิพานิช หัวหน้าคณะลูกหลาน พระวอ พระตา ที่อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี เซิ้งดาบในวันเซิ้งนางเทียม ณ อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี"[๓๗]

จากภาพพบว่า นางเทียม ยกแขนทั้งสองข้างขึ้นในระดับที่ต่างกัน โดยให้แขนขวาสูงกว่าแขนซ้าย งอข้อศอกซ้ายยกมือในลักษณะแบหันฝ่ามือไปด้านข้าง ปล่อยนิ้วเหยียดตึง ปลายนิ้วมืออยู่ระดับ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

[๓๗] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๑๒๕๓๐, หน้า ๕๗.

ปลายคาง ในขณะที่มือขวาอยู่ในลักษณะคว่ำฝ่ามือลงนิ้วเหยียดตึง โยกลำตัวไปด้านขวาเล็กน้อยโดยลำตรงเฉียง ๔๕ องศา แยกขาทั้งสองห่างกันประมาณ ๑ ฟุต ทิ้งน้ำหนักตัวไปที่เท้าขวา เท้าซ้าย ปิดปลายเท้าไปทางเท้าขวา พร้อมกับย่อเข่าทั้งสองข้าง

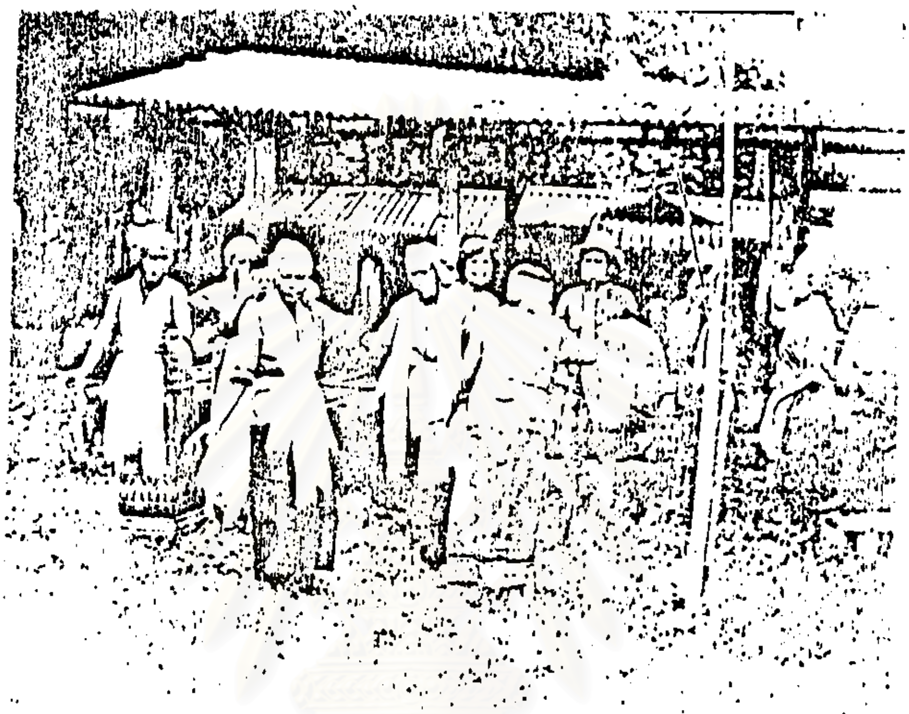

ภาพที่ ๖๒

"คณะนางเทียมของคุณยายมัจฉา ภูมิพานิช กำลังเซิ้งถวายเจ้าพ่อต่าง ๆ อย่างสนุกสนาน"[๓๕]

จากภาพ พบว่าบรรดานางเทียมทุกคนจะร่ายรำตามใจชอบโดยยกมือในลักษณะที่แบฝ่ามือทั้งสองข้างยกขึ้นสูง-สลับกันไป บ้างก็ก้มหน้า บ้างก็หน้าตรง บ้างก็เงยหน้า อาจจะย่ำเท้าสลับกันไป นางเทียมยืนในลักษณะหน้ากระดาน ๒ แถวสับหว่างกัน มีอาการยิ้มร่าเริง ด้วยความสนุกสนาน

---

[๓๕] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๕๗.

นางเทียมทุกคนแต่งกายเหมือนกัน คือ สวมเสื้อแขนกระบอกแขนยาว โพกศรีษะบ้างก็มัดปมไว้ด้านข้างหูซ้าย หูขวาและเอกปมไว้ข้างหลัง มีผ้าคาดเอวและผ้าคล้องคอ นุ่งผ้าถุง บ้างก็เป็นซิ่นไหมและซิ่นหมี่

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ ๖๓

"ท่าเสือออกเหล่า (เซิ้ง) แสดงโดยคุณยายบุญมี เกษอุบล บ้านนิคม หมู่ ๒ ตำบลโพนงาม อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี"[๓๙]

จากภาพพบว่าผู้ฟ้อน ยกแขนทั้งสองข้างขึ้นสูงต่างระดับกัน งอข้อศอกทั้งสองข้าง แขนขวายกสูงกว่าแขนซ้าย ยื่นมาข้างหน้าเล็กน้อย แบฝ่ามือหันออกมาด้านหน้า โดยแยกนิ้วทั้งห้าออกจากกันทำคล้ายเป็นเล็บเสือก้มหน้าเล็กน้อย ขาข้างขวาก้าวมาข้างหน้าให้ขาซ้ายแยกห่างไปข้างหลังประมาณ ๑ ฟุต เหมือนกับเสือจะตะครุบเหยื่อ ผู้ฟ้อนแต่งกายใส่เสื้อแขนกระบอกยาวมีผ้าสไบเฉียงเปิดไหล่ขวาพาดทับไหล่ซ้าย นุ่งผ้าถุงที่ชายไม่เท่ากันหลายยาวระดับครึ่งน่อง

---

[๓๙] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติการเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๖๒.

ภาพที่ ๖๔

" ท่าเสือออกเหล่า " อีกท่าหนึ่งโดยคุณยายบุญมี เกษอุบล"[๔๐]

จากภาพ พบว่า เป็นท่าที่ต่อเนื่องจากการยกมือทั้งสองข้างขึ้นแล้วทำลงสลับกันแต่จะก้มตัวลงต่ำกว่า ฝ่ามือยังทำเหมือนเดิมแต่จะย่อเข่าซ้ายลงมากกว่าเดิม โดยให้เท้าขวาอยู่ข้างหลัง

---

[๔๐] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบ. ๒๕๓๐,๖๒

ภาพที่ ๖๔

"ท่ากาตากปีก โดยคุณยาย เกษอุบล "[๔๑]

จากภาพ พบว่าเป็นการถ่ายภาพด้านข้างซึ่งทำให้เห็นการทรงตัวอย่างชัดเจน ผู้ฟ้อนกางแขนทั้งสองข้างเสมอไหล่คล้ายกำลังจะบิน มือทั้งสองตั้งเป็นวงไม่ได้กรีดนิ้วแต่อย่างใด โน้มลำตัวมาข้างหน้า ยืนขาเดียวด้วยเท้าขวา พร้อมกับย่อเข่าลง ยกเท้าซ้ายไปข้างหน้า งอเข่าซ้าย และทิ้งปลายเท้าหน้าลงต่ำ

---

[๔๑] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเชิ้งกระติบ. ๒๕๓๐, หน้า ๖๒

ภาพที่ ๖๘

"ท่ากาตากปีก คุณยายบุญมี เกษอุบลและคณะมีอาชีพเข้าทรง ทั้งอำเภอหนองหาน อำเภอกุมภวาปี อำเภอหนองวัวซอ อำเภอหนองบัวลำภู และอำเภออื่น ๆ ในจังหวัดอุดรธานี"[๔๓]

จากภาพพบว่า ผู้ฟ้อนกางแขนทั้งสองข้างเสมอไหล่ ตั้งข้อมือทั้งสองข้างเหยียดนิ้วตึง เงยหน้ามองบนเพดาน ลำตัวตรง ยืนขาเดียว

---

[๔๓] พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเซิ้งกระติบข้าว.</u>๒๕๓๐, หน้า๔๘

ภาพที่ ๖๗

" คุณยายบุญมี เกษอุบล แสดงว่า "มาตุ้ม มาโฮม" หมายถึง มารวมกัน"[๔๔]

จากภาพพบว่า ผู้ฟ้อนยืนทรงตัวตรง กางแขนทั้งสองข้างออกจากลำตัวยื่นมาข้างหน้าระดับอก พร้อมกับงอข้อศอก หันฝ่ามือเข้าหาลำตัว งอนิ้วมือรวมกัน แต่นิ้วแยกจากกัน ก้าวเท้าขวาไขว้มาข้างหน้า เท้าซ้ายวางอยู่ข้างหลัง พร้อมกับย่อเข่าทั้งสองลง ศีรษะเอียงขวาเล็กน้อย

---

[๔๔] พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเซิ้งกระติบข้าว.</u> ๒๕๓๐, หน้า ๖๖.

ภาพที่ ๖๘

" คุณยายบุญมี เกษมณี กำลังแสดงท่า "มาตุ้ม มาโฮม" หมายถึงมารวมกัน"[๔๕]

จากภาพ พบว่า ผู้ฟ้อนอยู่ในลักษณะยืนเอนลำตัวไปข้างหลังยื่นแขนทั้งสองข้างมาข้างหน้า งอศอกเล็กน้อย พร้อมกับหันฝ่ามือเข้าหาลำตัวโดยมิได้กรีดนิ้วแต่ทำเหมือนโอบหรืองอนิ้วมือนั่นเอง ก้าวเท้าขวามาข้างหน้า เท้าซ้ายอยู่ข้างหลัง ย่อเข่าทั้งสองข้างลง

---

[๔๕] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเชิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๖๗.

ภาพที่ ๖๙

"คุณยายบุญมี เกษอุบล กำลังแสดงท่า หนุมานถวายแหวน"[๔๖]

จากภาพ พบว่าผู้ฟ้อนทรงตัวตรง ยื่นแขนขวามาข้างหน้า โดยให้แขนตึง หันฝ่ามือมาข้างหน้า ทิ้งปลายนิ้วมือลงต่ำหักข้อมือ ส่วนมือซ้ายหักข้อมือ งอข้อศอกระดับเอว นิ้วแยกจากกันแต่งอนิ้วทุกนิ้วก้าวเท้าซ้ายมาข้างหน้าเท้าขวาอยู่ข้างหลัง ย่อเข่าทั้งสองลงต่ำ เอียงศรีษะข้างขวาเล็กน้อย

---

[๔๖] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๖๗.

ภาพที่ ๗๐

"คุณยายบุญมี เกษอุบล กำลังแสดงท่า "ม่วนซื่นโฮแซว"หมายถึงสนุกสนาน"[๔๗]

จากภาพ พบว่าผู้ฟ้อนยืนทรงตัวตรง ยกแขนข้างซ้ายสูง ปล่อยมือตามสบายเหนือศรีษะ ส่วนแขนขวาทิ้งลงข้างลำตัวแบมือนิ้วแยกจากกัน อาจจะสลับสูง-ต่ำ ยืนด้วยเท้าขวามาข้างหน้าส่วนเท้าซ้ายอยู่ข้างหลัง น่าจะเป็นการย่อ-ยืดสลับเท้าไปมา

[๔๗] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบ. ๒๕๓๐, หน้า ๖๗

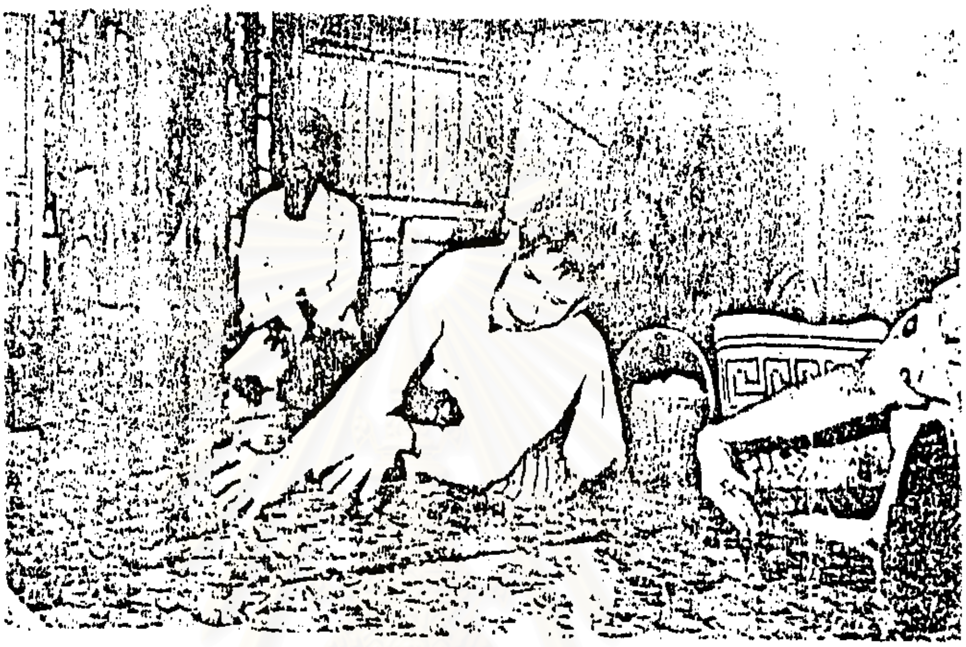

ภาพที่ ๗๑

"คุณยายบุญมี เกษอุบล ขณะกำลังฟ้อนอัญเชิญผีให้มาเข้าทรงเพื่อรักษาคนไข้"[๕๙]

จากภาพ พบว่าผู้ฟ้อนอยู่ในลักษณะนั่งทับส้นเท้า โน้มลำตัวมาข้างหน้าค่อนข้างต่ำ ศีรษะเอียงซ้ายก้มหน้าเล็กน้อย กดไหล่ซ้ายต่ำ แบฝามือทั้งสองข้าง หันฝ่ามือออกนอก นิ้วแยกห่างจากกัน ยันแขนทั้งสองออกมาข้างหน้า โดยให้แขนขวายาวกว่าแขนซ้าย เพราะแขนซ้ายงอข้อศอก น่าจะเห็นการโยกตัว หรือโคลงตัวสลับกันซ้าย-ขวาตามจังหวะเพลง

---

[๕๙] พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเซิ้งกระติบข้าว</u>. ๒๕๓๐, หน้า ๕๙

ภาพที่ ๗๒

"คุณยายบุญมี เกษอุบลและเพื่อน ๆ ขณะกำลังรำอัญเชิญผีให้มาเข้าทรง"[๔๙]

จากภาพ พบว่าผู้ฟ้อนทุกคนอยู่ในลักษณะนั่ง บ้างก็พับเพียบ บ้างก็นั่งทับส้นเท้า ทุกคนกำลังจะแสดงท่าไหว้ หรือถวายบังคม โดยจะเห็นได้จากผู้ฟ้อนคนกลาง ซึ่งกำลังแทงมือทั้งสองระดับอกให้ปลายนิ้วแทงลงล่าง นิ้วแยกห่างจากกัน แยกข้อศอกเป็นมุม พร้อมกับก้มหน้าอาจจะกำลังเตรียมท่าท่าไหว้

---

[๔๙] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเชิงกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๖๐

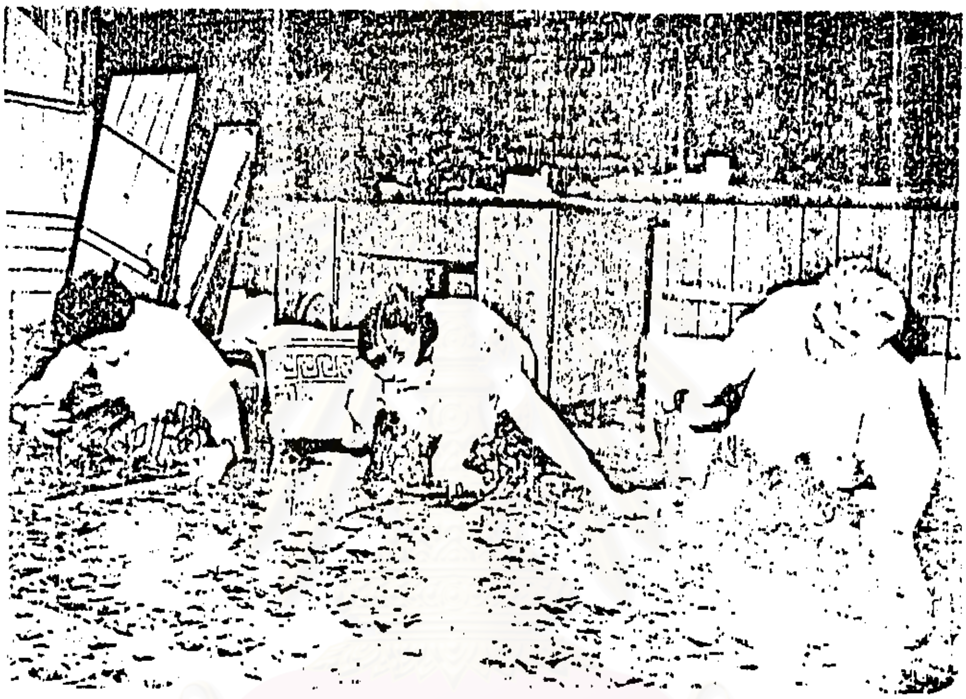

ภาพที่ ๗๓

"คุณยายบุญมี เกษอุบล และผู้ฟ้อนในคณะ ขณะรำอัญเชิญผีให้มาเข้าทรง"[๕๐]

จากภาพ พบว่าอาจเป็นท่าที่ต่อเนื่องจากท่าไหว้ หรือถวายบังคม จากนั้นผู้ฟ้อนทุกคนทำมือลักษณะคล้ายจีบแล้วส่งมือไปข้างหลัง ก้มหน้าต่ำ โน้มลำตัวต่ำ บ้างก็ทำศรีษะเอียง หรือคล้ายคลึงกับกำลังโยกไหล่

[๕๐] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบ. ๒๕๓๐, หน้า ๖๐.

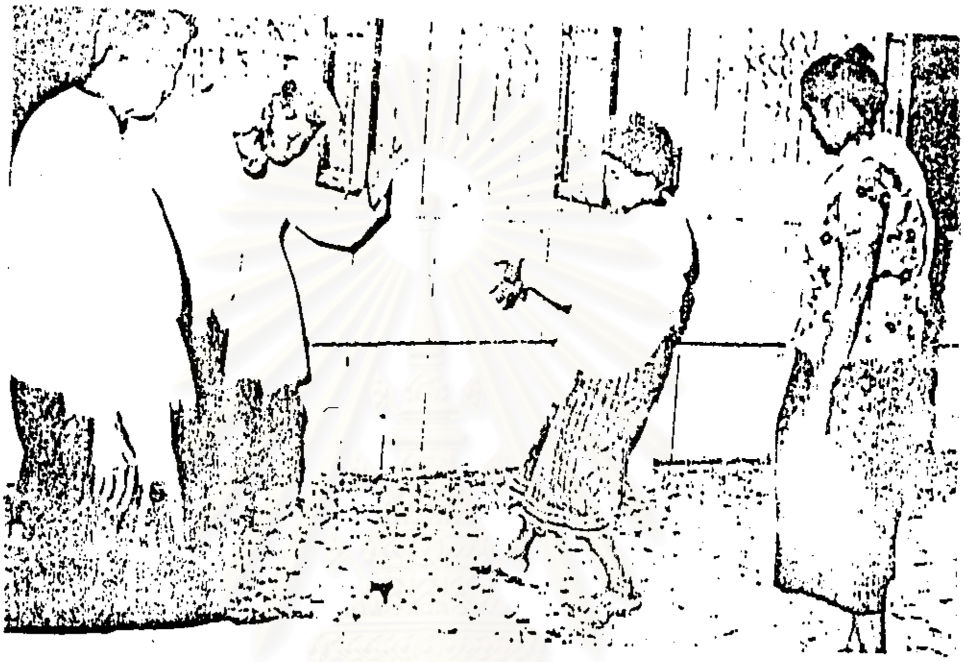

ภาพที่ ๗๔

"คุณยายบุญมี เกษอุบล และผู้ฟ้อนในคณะกำลังร่ายรำเชิญผี ซึ่งแต่ละคนต่างฟ้อนตามชอบใจ"[๕๑]

จากภาพ พบว่าผู้ฟ้อนอยู่ในลักษณะยืนรำโดยยกแขน และแบฝ่ามือ บ้างก็ยกสูง บ้างก็ลงต่ำ บ้างก็ยื่นมือไปข้างหน้า ก้มหน้าเล็กน้อย เอนลำตัวไปข้างหลัง อีกทั้งก้าวเท้าขวาไปข้างหน้า อาจจะยืนยืดยุบเข่าตามจังหวะเพลง หรืออาจจะก้าวเท้าสลับกันไป เอียงศรีษะสลับไปด้วยเช่นกัน

---

[๕๑] พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเชิ้งกระติบข้าว</u>. ๒๕๓๐, หน้า ๖๓.

ภาพที่ ๗๔

"คุณยายบุญมี เกษอุบล และเพื่อนกำลังรำเซิ้งตามเสียงแคน"[๕๒]

จากภาพ พบว่าผู้ฟ้อนทั้งสองแสดงท่ารำตามชอบใจ บ้างก็ยกมือสูงระดับศรีษะทำมือลักษณะงอหันฝ่ามือเข้าหาลำตัว งอข้อศอก และอีกมือหนึ่งวางระดับสะเอว บ้างก็แบฝ่ามือให้ดูว่าท่าสลับกันสูง - ต่ำ ก้มลำตัวต่ำ ก้มใบหน้าขาทั้งสองข้างก้าวไปข้างหน้า และอีกข้างหนึ่งวางไว้ตำแหน่งหลังพร้อมกับย่อเข่าทั้งสองข้างลง

---

[๕๒] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๖๔.

ภาพที่ ๗๖

"ท่าเสือออกเหล่า" อีกท่าหนึ่งของคุณยายบุญมี เกษอุบล"[๕๓]

จากภาพ พบว่าเป็นท่าต่อเนื่องซึ่งโครงสร้างของการแสดงท่ามือ และเท้าเหมือนเดิมทุกประการเพียงแต่ถ่ายน้ำหนักตัวมาข้างหน้า อีกทั้งย่อเข่าทั้งสองข้างลงเกือบถึงพื้น เงยหน้าตรง และทรงตัวตรง ราวกับเสือกำลังจะต่อสู้

[๕๓] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเชิงกระดิบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๖๔.

ภาพที่ ๗๗

"คุณยายบุญมี เกษอุบล กำลังเซิ้งไปตามจังหวะเพลง คือเสียงแคนและกลอง"[๕๔]

จากภาพ พบว่าผู้ฟ้อนยืนด้วยขาขวาข้างเดียว และยกเท้าซ้ายไปข้างหลัง ย่อเข่าขวาลงต่ำทรงลำตัวตรง พร้อมกับยกไหล่เล็กน้อย มือซ้ายแบเต็มฝ่ามือแล้วตะแคงยื่นแขนไปข้างหน้าเล็กน้อย พร้อมงอข้อศอก ส่วนมือขวาแบฝ่ามือในลักษณะคว่ำ วางแขนข้างลำตัว งอข้อศอกเล็กน้อย

---

[๕๔] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๖๑

ภาพที่ ๗๘

"ท่าเสือออกเหล่า อีกท่าหนึ่งของคุณยายบุญมี เกษอุบล"[๕๕]

จากภาพ พบว่าเป็นท่าต่อเนื่องซึ่งโครงสร้างของการแสดงท่ามือ และเท้าเหมือนเดิมทุกประการเพียงแต่ถ่ายน้ำหนักตัวมาข้างหน้าอีกทั้งย่อเข่าทั้งสองข้างลงเกือบถึงพื้น เงยหน้าตรง และทรงตัวตรงราวกับเสือกำลังจะต่อสู้

---

[๕๕] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๖๔.

ภาพที่ ๗๙

"คุณยายบุญมี เกษอุบล และเพื่อนกำลังร่ายรำ (เซิ้ง) เชิญผีรักษาคนไข้"[๕๖]

จากภาพ พบว่าผู้ฟ้อนอยู่ในลักษณะยืนยกเท้าซ้ายยื่นขาไปข้างหน้ายืนขาเดียวด้วยเท้าขวา มือทั้งสองทำท่าคล้ายการเรียกแต่หงายฝามือ นิ้วเรียงกัน ส่วนการทรงตัวนั้นเอนลำตัวไปข้างหลังเล็กน้อยพร้อมกับเงยหน้า

---

[๕๖] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๖๑.

ภาพที่ ๘๐

"ผู้ฟ้อนทุกคนกำลังฟ้อนเชิญผี ตามใจชอบ"[๕๗]

จากภาพ พบว่าผู้ฟ้อนแสดงการร่ายรำตามใจชอบ กล่าวคือ ยกมือขึ้นเป็นวง แบฝามือยกขึ้นสูง-ต่ำ บ้างก็ประสานมือในลักษณะเป็นวงระดับอก บ้างก็ยกระดับสะเอว ตลอดจนทิ้งแขนทั้งสองข้างลงข้างลำตัว แบมือคว่ำ - หงาย สลับกัน ส่วนลักษณะเท้าจะยืดและย่อเข่า อาจจะทำท่ายืดยุบเข่าสลับกัน และเดินสลับเท้าด้วยเช่นกัน เอียงศรีษะขวาและซ้าย บ้างก็ก้มศรีษะ บ้างก็โยกศรีษะสลับกันไป

---

[๕๗] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเชิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๖๓.

จากการศึกษาท่าฟ้อนนาฏยศิลป์อีสานดั้งเดิมจากคณะนางเทียม หรือร่างทรง โดยคุณยายบุญมี เกษอุบล และนางเส็ง ไทยแสวงหา ตลอดจนผู้ฟ้อนในคณะลูกหลานเหลน พระยาอ พระตา ตำบลโพนงาม อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี พบว่าผู้ฟ้อนทุกคนได้แสดงกิริยาท่าทางการฟ้อนรำออกมาจากเสียงเร้าของดนตรีพื้นบ้านอีสาน อาทิ แคน และกลอง อีกทั้งร่ายรำตามใจชอบ ดังจะสังเกตได้จากการทำท่าวาดมือ และแขนไปมาเป็นวงกว้างตามอารมณ์ในขณะนั้น นอกจากนั้นยังพบว่าไม่มีการทรงตัวตรง หรือทำแผ่นหลังให้เหยียดตรง ดังนั้นอาจสรุปได้ว่าการเซิ้งตามแบบนาฏยศิลป์พื้นบ้านอีสานดั้งเดิมแสดงท่าทางฟ้อนรำตามใจชอบ ไม่มีกฎเกณฑ์ในการเคลื่อนไหวที่ตายตัว จากการศึกษาจากภาพพบว่า ผู้ฟ้อนได้แสดงทั้งท่านั่ง ท่ายืน ท่ายืนขาเดียวแล้วกระดกหลัง แอ่นตัวไปข้างหลัง โน้มตัวมาข้างหน้า ยกขาหน้า ตลอดจนเตะเท้าไปข้างหน้ากิริยาที่กล่าวมาแล้วข้างต้นล้วนแต่ไม่สามารถอธิบายเป็นท่าทางได้ เว้นเสียแต่ท่าที่มีชื่อบอกความหมายอย่างชัดเจนดังเช่น ท่าเสือออกเหล่า ท่ามาตุ้มมาโฮม เป็นต้น

๓.๒ <u>การฟ้อนของหมอลำ</u>

หมอลำ นับเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสานที่มีการฟ้อนรำประกอบการแสดงขับลำผู้แสดงต้องมีความสามารถพิเศษทั้งการร้อง "ขับลำ" การแสดงอารมณ์ตามบท อีกทั้งการร่ายรำสืบเนื่องจากหมอลำเป็นการแสดงที่มีอายุยาวนานนับหลายชั่วอายุคน ดังนั้น อาจารย์พนอ จึงได้ศึกษาค้นคว้ารูปลักษณ์ของท่าฟ้อนรำตามแบบของหมอลำ ประกอบกับการประยุกต์ท่ารำของหมอลำ ดังกล่าว เพื่อให้เกิดเป็นรูปลักษณ์ของอาจารย์พนอ อีกทั้งได้ทำการเทียบเคียงความเหมือนและความต่าง

ซึ่งท่าทางการฟ้อนของหมอลำ นั้นมีแม่ท่าซึ่งปฏิบัติตามแบบแผนของโบราณ หรืออาจกล่าวได้ว่า มีลักษณะท่าฟ้อนรำใกล้เคียงกับการฟ้อนรำรักษาคนไข้ของนางเทียม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นเพราะ มีชื่อท่ารำที่เหมือนกัน อาทิ ท่ากา

ตากปีก ท่าเสือออกเหล่า เป็นต้น นอกจากนั้นยัง พบว่าท่าฟ้อนของหมอลำมี แม่ท่าที่มีชื่อเรียกทุกท่า อีกทั้งชื่อท่าดังกล่าวนั้น สามารถแสดงท่าทางประกอบได้อย่างสอดคล้องกับความหมายของชื่อ

คณะหมอลำที่อาจารย์พนอ เลือกวิจัยศึกษาท่ารำเป็นหมอลำประเภท หมอลำคู่ จากคณะหมอลำกองแพง แสียงทอง อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี[๕๙]

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

[๕๙] พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเซิ้งกระติบข้าว</u>. ๒๕๓๐, หน้า ๑๐๐

ภาพที่ ๘๑

ท่าแร้งตากขา

"ตามแบบของหมอลำกองแพง เสียงทอง ตำบลท่าลี่สีออก อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี"[๕๙]

วิธีปฏิบัติ นักแสดงชาย มือขวาทำวงบนระดับแง่ศรีษะ มือซ้ายตั้งข้อมือวงล่างระดับชายพก กดไหล่ขวา ไม่ใช่เอียงยกหน้าเท้าขวา ยืนขาเดียวด้วยเท้าซ้าย ลำตัวเอียงไปด้านขวา

---

[๕๙] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๑๐๒.

<u>นักแสดงหญิง</u> ตั้งข้อมือขวาคล้ายวงบนแต่แขนตึงเสมอไหล่ มือซ้ายตั้งข้อมือวงล่างระดับชายพกกันข้อศอกเป็นมุม ยืนด้วยเท้าขวาแล้วย่อกระดกหลังเท้าซ้าย แต่ไม่หักข้อเท้าซ้ายเอียงขวา[๖๐]

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

[๖๐] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเชิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๑๐๒

ภาพที่ ๘๒

"ท่ากาตากปีก"

"ตามแบบของหมอลำทองแพง เสียงทอง"[๖๑]

วิธีปฏิบัติ - นักแสดงทั้งสองทำมือซ้ายลักษณะคล้ายวงบน แต่ตั้งข้อมือ มือขวาทำคล้ายลักษณะจีบส่งหลัง

- หัวเข่าหลบมุมมาด้านซ้าย พร้อมกับย่อเข่าลงบิดเข่าขวาตามมุมซ้าย

- ส่วนนักแสดงชายยืนเต็มเท้า ทั้งสองเท้า น้ำหนักอยู่ที่เท้าขวา ศรีษะเอียงซ้าย

[๖๑] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๑๐๓.

ภาพที่ ๘๓

"ภาพเสือออกเหล่า"

"ตามแบบของหมอลำกองแพง เสียงทอง"[๖๒]

<u>วิธีปฏิบัติ</u> นักแสดงทั้งสองยื่นแขนทั้งสองข้างมาข้างหน้า งอข้อศอกเพียงเล็กน้อย คว่ำมือลงหันฝ่ามือเข้าหาลำตัวปล่อยนิ้วตกลงตามสบาย นักแสดงหญิงไขว้เท้าขวามาข้างหน้า เปิดส้นเท้าซ้ายหลัง เอียงขวาในขณะที่นักแสดงชายทำลักษณะยกไหล่ทั้งสองเล็กน้อย พร้อมกับทำหลังค่อมเล็กน้อย เท้าทั้งสองยืนตึงเข่า ปลายเท้าแยกห่างกันเล็กน้อย

---

๖๒ พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเซิ้งกระติบข้าว</u>. ๒๕๓๐, หน้า ๑๐๖.

ภาพที่ ๘๔

"ท่าฟ้อนหลีกแม่มาร"

"ตามแบบของหมอลำทองแพง เสียงทอง"[๖๓]

<u>วิธีปฏิบัติ</u> <u>นักแสดงหญิง</u>

- วางมือขวาในลักษณะแบบติดกับหน้าขาขวาแนบข้อศอกข้างลำตัว ในขณะที่มือซ้ายขึ้นไขว้แขนผ่านใบหน้ามือซ้ายทำลักษณะคล้ายตั้งวงใกล้ใบหูขวาโดยมิให้ข้อศอกบังหน้า
- ไขว้เท้าซ้ายมาด้านหน้า เท้าขวาอยู่ด้านหลังพร้อมกับปิดส้นเท้า
- เอียงศีรษะซ้าย ลำตัวเอียงเล็กน้อย

<u>นักแสดงชาย</u> ทำลักษณะคล้ายกำลังโอบกอดเกี้ยวพาราสีโดยกางแขนทั้งสองข้างโอบฝ่ายหญิง มือทั้งสองตั้งข้อมือแยกเท้าทั้งสองห่างกันพอประมาณ โน้มลำตัวหาฝ่ายหญิงเล็กน้อย

---

[๖๓] พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเซิ้งกระติบข้าว</u>. ๒๕๓๐, หน้า ๑๐๕.

ภาพที่ ๘๕

"ท่าหมากงิ้วน้อย"

"ตามแบบของหมอลำกองแพง เสียงทอง"[๒๔]

<u>วิธีปฏิบัติ</u> - มือซ้ายจีบตะแคงหักข้อมือเข้าหน้าลำตัวมือ ตั้งวงระดับหน้า หักข้อมือขึ้น

- ไขว้เท้าขวามาด้านหน้า เท้าซ้ายเปิดส้นเท้า
- กดไหล่ขวา แต่ไม่เอียงศีรษะ เอนลำตัวไปข้างหน้าเล็กน้อย

"ท่าที่ประยุกต์จากท่าหมากงิ้วน้อย"

---

[๒๔] พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเซิ้งกระติบข้าว</u>. ๒๕๓๐, หน้า ๑๐๘.

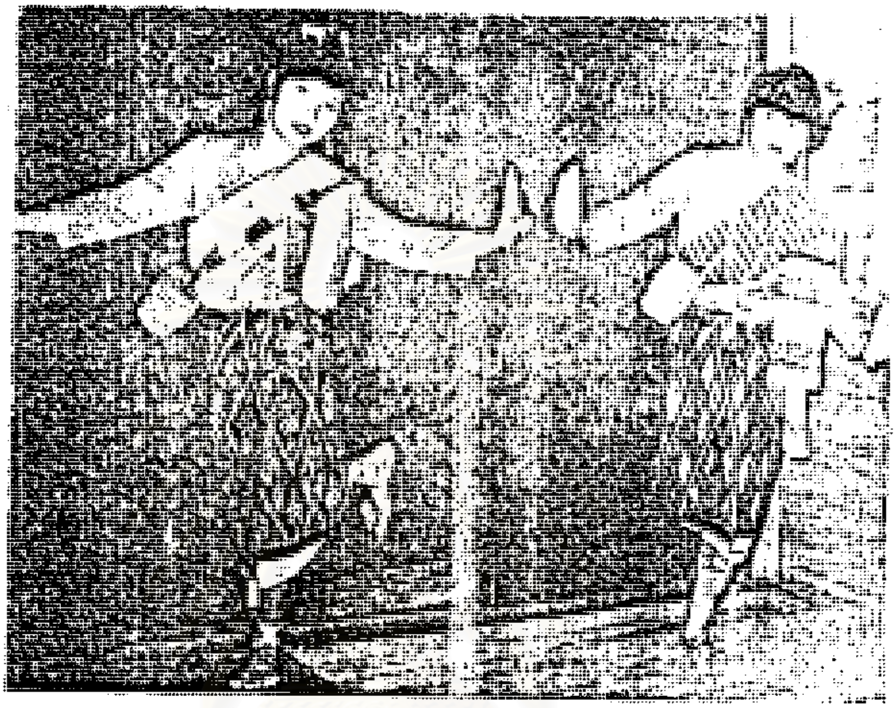

ภาพที่ ๘๖

"ท่ากาตากปีก แบบที่ ๑ ตามแบบอาจารย์พนอ"[๖๕]

วิธีปฏิบัติ - ตั้งข้อมือทั้งสอง โดยงอแขนทั้งสองท่าคล้ายวงกลมให้ปลายนิ้วมือทั้งสองเชิดโดยระดับไหล่

- ยืนด้วยเท้าซ้ายแล้วย่อเข่า กระดกเท้าขวาแล้วหักข้อเท้า

- เอียงซ้าย

---

[๖๕] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเชิงกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๑๐๓.

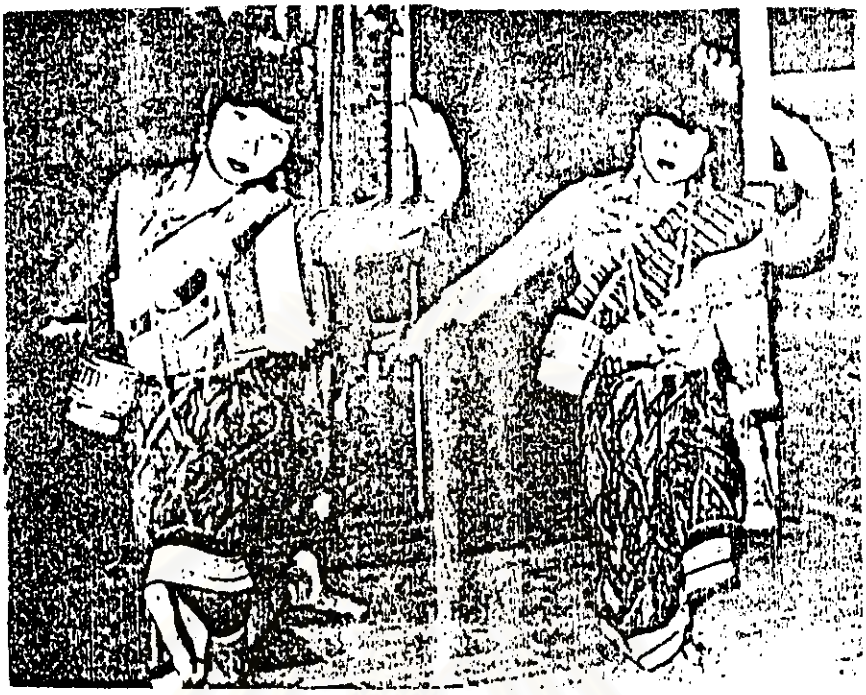

ภาพที่ ๘๗

"ท่ากาตากปีกแบบที่ ๒ ตามแบบของอาจารย์พนอ"[๖๖]

วิธีปฏิบัติ - มือซ้ายตั้งวงบน ข้อมือหักข้อมือขึ้น ทำวงเป็นลักษณะวงบนเยื้องมาข้างหน้าเล็กน้อย มือซ้ายจีบหงายแขนตึงส่งหลัง

- กดไหล่ซ้ายเอียงซ้าย
- นั่งคุกเข่าด้วยเข่าขวา ตั้งเข่าซ้ายมาข้างหน้า หลังเท้าลาดกับพื้น

[๖๖] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเชิงกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๑๐๓

ภาพที่ ๘๘

"ท่ากาตากปีกแบบที่ ๓ ตามแบบของอาจารย์พนอ"[๖๗]

<u>วิธีปฏิบัติ</u> - ตั้งข้อมือทั้งสองมือ แขนตึงเยื้องออกมาข้างหน้าเล็กน้อย

- ยืนไขว้เท้าขวามาข้างหน้า เท้าซ้ายอยู่ข้างหลัง เปิดส้นเท้าย่อเข่าทั้งสองลง
- โน้มลำตัวมาข้างหน้าเล็กน้อยเอียงขวา

---

[๖๗] พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเชิงกระติบข้าว</u>. ๒๕๓๐ หน้า ๑๐๓.

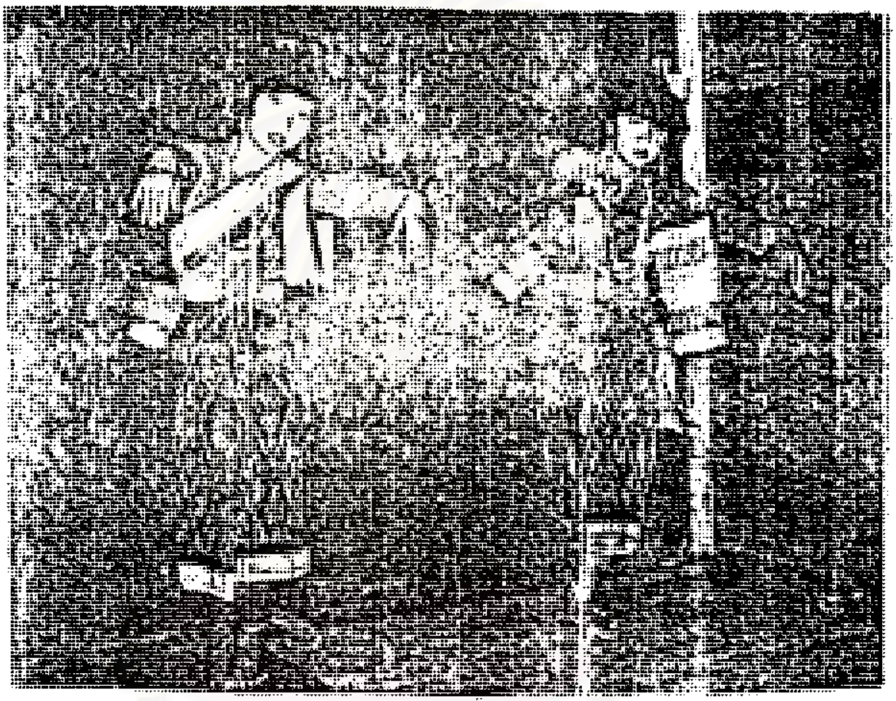

ภาพที่ ๘๙

"ท่าเสือออกเหล่า ตามแบบของพนอ"[๖๙]

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<u>วิธีปฏิบัติ</u> ปฏิบัติคล้ายกับแบบหมอลำ กองแพง เสียงทอง ทุกอย่าง ทั้งลักษณะการทำท่ามือและเท้า แต่เอียงศรีษะมากกว่า

---

[๖๙] พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเซิ้งกระติบข้าว</u>.๒๕๓๐, หน้า ๖๔.

ภาพที่ ๙๐

"ท่าฟ้อนหมอลำ ตามแบบอาจารย์พนอ"[๖๙]

<u>วิธีปฏิบัติ</u> - มือซ้ายตั้งข้อมือระดับใบหูข้างขวา โดยยื่นแขนงอศอกมาข้างหน้า ส่วนมือขวามือแนบกับสะโพกด้านข้างขวาห้อยแขนลงปล่อยตามสบาย

- ไขว้เท้าซ้ายมาอ้านหน้า เปิดส้นเท้าขวา
- เอียงขวา กดไหล่ขวา

เมื่อเปรียบท่าฟ้อนของหมอลำทั้งสองรูปแบบแล้วพบว่ารูปแบบของอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ จะเอียงศรีษะมากกว่า และทรงตัวท่อนล่าง (ช่วงขา-สะโพก) ค่อนข้างตั้งตรง อีกทั้งตั้งทรงตัวตรงด้วย

---

[๖๙] พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเซิ้งกระติบข้าว</u>. ๒๕๓๐, หน้า

ภาพที่ ๙๑

"ท่าที่ประยุกต์จากท่าหมากงิ้วน้อย ตามแบบของพนอ"[๗๐]

<u>วิธีปฏิบัติ</u> ลักษณะมือทำเหมือนกับแบบหมอลำกองแพง เสียงทอง ทุกอย่าง อีกทั้งลักษณะเท้า

เมื่อเปรียบเทียบกับรูปแบบของหมอลำแล้ว พบว่ารูปแบบของอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ จะโน้มลำตัวต่ำมาข้างหน้าเล็กน้อย ท้องมือจะไขว้ไปด้านหน้าขวาเล็กน้อยเช่นกัน จากภาพพบว่า น้ำหนักตัวจะหนักมาที่เท้าขวา

---

[๗๐] พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเซิ้งกระติบข้าว</u>. ๒๕๓๐, หน้า

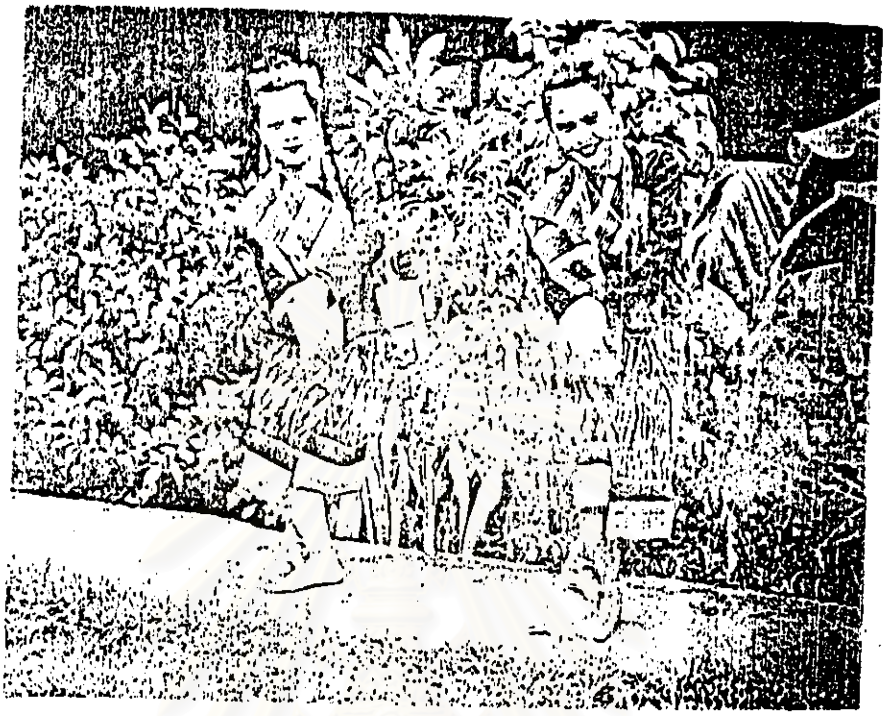

ภาพที่ ๙๒

"ท่าปลาชะโดลงหนอง หรือเต่าลงหนอง ตามแบบอาจารย์พนอ"[๙๑]

วิธีปฏิบัติ มือทั้งสองทำเช่นเดียวกับรูปแบบหมอลำ แต่ไขว้เท้าขวามาข้างหน้า เท้าซ้ายเปิดส้นเท้าอยู่ข้างหลังย่อเข่าทั้งสองลงพร้อมกับก้มตัวมามาข้างหน้าพอประมาณ

เมื่อเปรียบเทียบของทั้งสองรูปแบบแล้ว พบว่ารูปแบบของอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ นั้น จะทำโครงสร้างของร่างกายได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ ถึงแม้จะก้มลำตัวมาข้างหน้า แต่ถึงกระนั้นยังทำแผ่นหลังให้ตรง พร้อมกับกดไหล่ และเอียงไปข้างเดียวกันกับเท้าขวา

---

[๙๑] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า

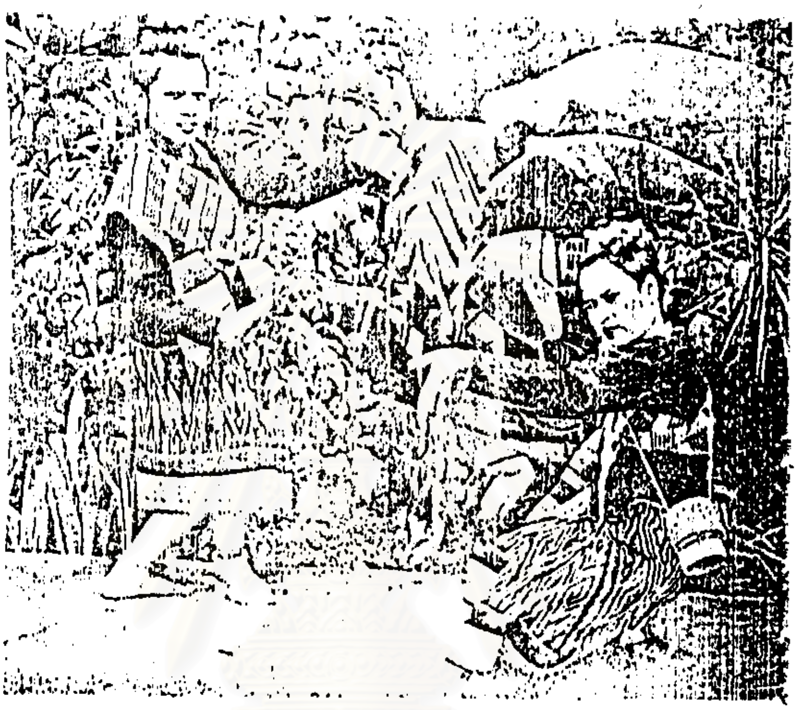

ภาพที่ ๙๓

"ท่าฟ้อนย่างย้าย ตามแบบของอาจารย์พนอ"[๗๒]

วิธีปฏิบัติ - หงายมือทั้งสองให้อยู่ในระดับที่ต่างกัน คือ สูงแล้วต่ำแล้ว ช้อนมือใดมือหนึ่งขึ้น - ลงสลับกันไป

- เดินสลับเท้าซ้าย - ขวา ตามจังหวะดนตรี

[๗๒] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า

จากการศึกษาท่าฟ้อนของหมอลำคู่ของคณะหมอลำกองแพง เสียงทอง พบว่าท่าฟ้อนของหมอลำ มีการแสดงโครงสร้างของท่ารำที่ชัดเจนมากกว่ากล่าวคือ ในส่วนของแขนและมือจะมีวงแขนโค้งและระดับการวางตำแหน่งมือที่ชัดเจน มีการทรงตัวที่สามารถทรงตัว ค่อนข้างมีจุดศูนย์ถ่วง เป็นต้นว่า เมื่อยืนขาเดียวแล้ว อีกขาหนึ่งกระดกไปข้างหลัง พร้อมกับย่อเข่าลง ในขณะที่น้ำหนักตัวจะปรากฏให้เห็นชัดว่าจะทิ้งน้ำหนักมาที่ขาที่ยืนขาเดียว ซึ่งแสดงให้เห็นว่ายืนทรงตัวได้ตำแหน่งที่เหมาะสม อีกทั้งขณะที่ยืนก้าวเท้าใดเท้าหนึ่งมาข้างหน้า และอีกเท้าหนึ่งวางไว้ข้างหลัง พร้อมกับทิ้งน้ำหนักตัวมาที่เท้าหน้านั่นแสดงว่าเป็นการหาจุดศูนย์ถ่วงที่สามารถทำให้การทรงตัวดี แต่ถึงกระนั้นการใช้มือยังไม่พบการจีบ หรือกรีดนิ้วแต่อย่างใดหรือแม้แต่การทำมือให้อยู่ในลักษณะของวง บางครั้งก็หักข้อมือ บางครั้งก็ปล่อยตามอิสระ นอกจากนั้นการฟ้อนรำของหมอลำยังไม่มีกฎเกณฑ์ที่ตายตัวในการเอียงศีรษะ เพราะจากภาพพบว่าบ้างก็ลักคอ บ้างก็เพียงแต่เอียงศีรษะตามชอบใจ

๓.๓ <u>ท่าฟ้อนของอาจารย์พนอ โดยการประยุกต์จากนาฏยศิลป์อีสานทั้งเดิม</u>

จากงานวิจัยเรื่องประวัติเซิ้งกระติบข้าว โดยอาจารย์พนอ ผู้วิจัยพบว่าอาจารย์พนอได้ประยุกต์ท่าฟ้อนขึ้นใหม่แต่เป็นการประดิษฐ์ท่าฟ้อนที่อาศัยลักษณะท่าฟ้อนทั้งมือ เท้าเป็นหลักในการประยุกต์ ดังจะได้อธิบายท่าฟ้อนดังนี้

ท่าเซิ้งอาจารย์พนอ ได้ประยุกต์ขึ้นจากลักษณะท่าฟ้อนของนางเทียมและหมอลำนั้น นับว่ายังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นทั้งของนางเทียม หรือของหมอลำ โดยจะเห็นได้จากการแสดงท่าแขนและมือ แต่สิ่งที่มีความแตกต่างจากทั้งสองแบบ คือ การทรงตัว และการวางน้ำหนักตัวขณะไขว้ขา เพราะการทรงตัวตามแบบของอาจารย์พนอ นั้น ผู้เซิ้งจะทรงตัวตรงแผนหลังตึก หรือที่เรียกนาฏยศัพท์ว่า "ดันหลัง"นั่นเอง แม้จะโน้มตัว

มาข้างหน้าเพียงใดแต่แผ่นหลังก็ยังคงตรงอีกทั้งผู้เซิ้งยังสามารถยืนได้อย่างสมดุลย์ กล่าวคือ ขาที่อยู่ข้างหลังมักจะเปิดส้นเท้าซึ่งจะทำให้การยืนดูแล้วไม่เสียการทรงตัว

จากการที่อาจารย์พนอ ได้ศึกษาวิจัยท่าฟ้อนของนางเทียม และหมอลำคณกองแพง เสียงทอง แล้วอาจารย์พนอจึงได้ประดิษฐ์ท่าฟ้อนใหม่ตามประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมาผสมผสานกับจินตนาการ อีกทั้งแรงบันดาลใจจากสิ่งที่เคยพบเห็นทั้งนี้จึงเกิดเป็นแม่ท่านาฏยศิลป์อีสานตามแบบของอาจารย์ดังที่จะได้พยายามอธิบายนาฏยลักษณ์ ดังนี้

๓.๔. <u>แม่ท่านาฏยศิลป์อีสานตามแบบของอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์</u>

หลังจากที่อาจารย์พนอ ได้ศึกษาค้นคว้ากระบวนการแสดงลักษณะท่าฟ้อนรำตามแบบของโบราณนั่น คือ นางเทียมและหมอลำแล้ว จึงได้ทำการประดิษฐ์ท่ารำแม่ท่านาฏศิลป์อีสานขึ้นใหม่ อีกทั้งได้คิดท่าใหม่ ๆ ตลอดจนตั้งชื่อท่าใหม่ด้วยทั้งนี้อาจตั้งชื่อใหม่ขึ้นด้วยเหตุผลที่ให้สะดวกในการถ่ายทอดท่าเซิ้งแก่บรรดาลูกศิษย์ และเพื่อเป็นการสร้างความทรงจำแก่ลูกศิษย์และอาจารย์ผู้สอนให้เข้าใจตรงกัน

จากการศึกษาท่ารำแม่ท่านาฏยศิลป์อีสานตามแบบของ อาจารย์พนอ พบว่าได้ปรากฏอยู่ในตำราการค้นหาหลักฐานการเซิ้งต่าง ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ ทั้งสิ้น ๒๒ ท่า ดังนี้

๓.๓.๑ <u>เป็นท่าเก่าโบราณตามแบบของนางเทียม</u> จำนวน ๔ ท่า คือท่าอีแร้งตากขา ท่าอีกาตากปีก ท่าเสือออกเหล่า และท่าหนุมานถวายแหวน

๓.๓.๒ <u>ท่าที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่จำนวน ๒๐ ท่า</u> ดังนี้ ท่าถวายบังคม, ท่าเตี้ย, ท่าดูดาว, ท่าม้วนตัว, ท่ากำปล่อย (ท่าปั้นข้าวเหนียว), ท่าช้างกินใบไผ่, ท่าแร้ง ตากขา, ท่าฟ้อนหลีกแม่มาร, ท่าปลาชะโดลงหนอง, ท่าแมง

ตับเต่า, ท่าย่างย้าย, ท่าเกี้ยว, ท่าบัวบาน, ท่าบัวสุริยา, ท่านกยูงรำแพน, ท่าทัดดอกไม้, ท่าโปรยดอกไม้, ท่าต้อนเป็ดเข้าเล้า, ท่าสไลด์ขยับตัวเบา ๆ, ท่าหมากงิ้วน้อย

จากการสัมภาษณ์ อาจารย์จันทจร แม่นหมาย ศิษย์เอกของอาจารย์พนอ จดจำแม่ท่าได้เพียง ๒๑ ท่า เป็นท่าเก่าตามที่ปรากฏในตำรำจำนวน ๘ ท่า และจากการที่ได้รับการถ่ายทอดจากอาจารย์พนอ อีกจำนวน ๑๓ ท่า ซึ่งเป็นท่าใหม่คือ ท่าดำนา หรือท่าเก็บผัก (ดูภาพที่ ๙๖)ท่าเดินเตี้ย (ดูภาพที่ ๙๗) ท่าเดิน (ดูภาพที่ ๙๘) ท่าสีซอ (ดูภาพที่ ๙๙)ท่ากรีดกราย (ดูภาพที่ ๑๐๑) ท่าสอดสร้อยมาลา (ดูภาพที่ ๑๐๖) ท่าจับปลา (ดูภาพที่ ๑๐๗) ท่าชาเดียว (ดูภาพที่ ๑๐๘) ท่ายิงธนู (ดูภาพที่ ๑๐๙) ท่าปั่นฝ้าย (ดูภาพที่ ๑๑๐-๑๑๑) ท่าลอยลม (ดูภาพที่ ๑๑๓) ท่าหนีเจ้าหนี้ หรือรีบไปทำงาน (ดูภาพที่ ๑๑๔) ท่าอาบน้ำ (ดูภาพที่ ๑๑๕) และท่าสนุกม่วนชื่น (ดูภาพที่ ๑๑๖)

จากแม่ท่าที่ประดิษฐ์โดยอาจารย์พนอ ทั้ง ๒๑ ท่านั้น ผู้วิจัยจะได้พยายามอธิบายถึงวิธีปฏิบัติดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ ๙๔

"ท่าบังสุริยา"[๗๓]

<u>วิธีปฏิบัติ</u> - ยกมือข้างใดข้างหนึ่ง ตั้งเป็นวงระดับสูงเหนือศีรษะ และให้อีกมือหนึ่งลดต่ำกว่ามือที่สูงเพียงเล็กน้อย

- เอียงตรงกันข้ามกับวงที่ตั้งสูง
- ก้าวเท้าใดเท้าหนึ่งวางไว้ด้านหลัง พร้อมกับเปิดส้นเท้าหลัง ย่อเข่าทั้งสองลง
- ทรงลำตัวตรง

---

[๗๓] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐ , หน้า ๗๔

ภาพที่ ๙๔

"ท่าโปรยดอกไม้"[๗๔]

<u>วิธีปฏิบัติ</u> - กำมือทั้งสองหลวม ๆ แล้วปล่อยมือทั้งสองมือไปข้าง ๆ สลับกันซ้าย - ขวา

- เอียงตามมือที่ปล่อย
- ลักษณะเท้าไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว อาจจะได้หรือเดินย่ำสลับกัน ขวา - ซ้าย

---

[๗๔] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐ , หน้า ๗๖

ภาพที่ ๙๗

"ท่าเดินเตี้ย"[๗๖]

วิธีปฏิบัติ - หงายมือซ้ายเป็นวงหงาย งอแขนเล็กน้อย ทำมือขวาให้เป็นวงต่ำแล้วเดินท่ามือสลับกันไปมา

- ท่าลำตัวตรง พร้อมกับนั่งบนส้นเท้า ยกเข่าขึ้นเดินสลับเท้าขวา - ซ้าย

---

[๗๖] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๗๘

ภาพที่ ๙๘

"ท่าเดิน"[๗๗]

วิธีปฏิบัติ ทำมือข้างใดข้างหนึ่งเป็นวงหงาย แทงปลายนิ้วมือลงข้างล่าง และอีกมือหนึ่งทำเป็นวงต่ำส่งมาข้างหลัง แล้วช้อนมือทำสลับกันส่งไปข้างหน้า - ข้างหลัง ไปมา พร้อมกับก้าวเท้าสลับกันไปเรื่อย ๆ

---

[๗๗] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๗๙

ภาพที่ ๔๙

"ท่าสีซอ" ๗๕

วิธีปฏิบัติ - มือซ้ายตั้งวงระดับวงบน ยื่นมาข้างหน้า และมือขวาทำท่าจีบ โดยให้จีบเข้าหาลำตัวแล้วจึงย้ายมือเข้าหาวง และดึงมือจีบออกท่าสลับกันไปมา

- เอียงซ้าย

---

๗๕ พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๘๐

ภาพที่ ๑๐๐

"ท่าดูดาว"[๗๙]

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิธีปฏิบัติ - ยกมือซ้ายตั้งเป็นวงบนสูงกว่าศีรษะ แขนเกือบตรง และมือขวาจีบส่งหลัง

- เอียงศีรษะด้านขวา นักแสดงอาจจะนั่ง หรือยืนก็ได้

- ทรงตัวตรง

---

[๗๙] พนอ กำเนิดกาญจน์ . ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐ , หน้า ๘๑.

ภาพที่ ๑๐๑
"ท่ากรีดกราย"[๔๐]

<u>วิธีปฏิบัติ</u> - มือขวาจีบตะแคงหักข้อมือเข้าหาลำตัว โดยงอข้อศอกส่งมือออกข้างลำตัว ม้วนจีบปล่อยเป็นตั้งวงในขณะที่มือซ้ายจีบส่งหลัง เอียงศีรษะด้านขวา

- เท้าขวาก้าวมาข้างหน้า เท้าซ้ายไขว้ไปข้างหลัง พร้อมกับย่อเข่าทั้งสองลง

---

๔๐ หนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเซิ้งกระติบ</u>. ๒๕๓๐ , หน้า ๘๒

ภาพที่ ๑๑๓

"ท่าลอยลม"[๕๑]

<u>วิธีปฏิบัติ</u> - มือซ้ายทำเป็นวงหงายสูงระดับศีรษะ งอข้อศอก ส่วนมือขวาจีบส่งหลัง

- เอียงศีรษะข้างซ้าย
- ก้าวเท้าซ้ายมาข้างหน้า และวางเท้าขวาไว้ข้างหลัง

ภาพที่ ๑๑๔

"ท่าหนีเจ้าหนี้ หรือรีบไปทำงาน"[๙๒]

<u>วิธีปฏิบัติ</u> เป็นท่าลักษณะของการเดินสลับเท้าไปมา โดยใช้ฝ่ามือทั้งสองข้างแบแนบติดกับสะโพกแล้วหมุนมือสลับกันเป็นวงกลม

---

[๙๒] พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเซิ้งกระติบข้าว</u>. ๒๕๓๐, หน้า ๙๖.

ภาพที่ ๑๑๔

"ท่าอาบน้ำ"[๙๓]

วิธีปฏิบัติ นักแสดงหันหน้าเข้าหากัน โดยให้คนหนึ่งยืนและอีกคนหนึ่งนั่ง คนยืน และคนนั่งทำมือเหมือนกัน แต่ตรงข้ามกัน ก็คือ ตั้งวงบนมือใดมือหนึ่ง และอีกมือหนึ่งจีบตะแคงเข้าหาลำตัว จากนั้นดึงมือวงและมือจีบเข้าออกสลับกันไปมา

---

๙๓ พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๙๗.

ภาพที่ ๑๑๖

"ท่าสนุกม่วนชื่น"[๙๔]

วิธีปฏิบัติ แบมือทั้งสองข้าง โดยยกข้างใดข้างหนึ่งสูงและอีกข้างหนึ่งต่ำกว่า แล้วเคลื่อนมือมาข้างหน้า อีกข้างหนึ่งไปข้างหลัง ท่าหมุนสลับกันไปมา พร้อมกับขย่มเข่าตามจังหวะเป็น ท่าที่ไม่เน้นความพร้อมเพรียง

[๙๔] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๙๘.

ภาพที่ ๑๐๖

"ท่าสอดสร้อยมาลา"[๘๕]

<u>วิธีปฏิบัติ</u> - ยกมือซ้ายทำเป็นวงหงาย งอข้อศอกสูงระดับศีรษะ และมือขวาจีบคว่ำระดับหน้าอก

- ก้าวเท้าขวามาข้างหน้า เท้าซ้ายวางข้างหลัง

---

[๘๕] พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเซิ้งกระติบ</u>.๒๕๓๐,หน้า ๘๘.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ ๑๐๗

"ท่าจับปลา"[๙๖]

วิธีปฏิบัติ มือทั้งสองทำในลักษณะหยิบ หรือกำหลวม ๆ ยื่นไปข้างหน้าให้แขนห่างจากลำตัวเล็กน้อย ก้าวเท้าใดเท้าหนึ่งไขว้วางหลัง พร้อมกับก้มตัวไปข้างหน้า

---

[๙๖] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบข้าว. ๒๕๓๐, หน้า ๘๙.

ภาพที่ ๑๐๘

"ท่าขาเดียว"[๕๑]

<u>วิธีปฏิบัติ</u> - มือขวาทำเป็นวงหงาย งอข้อศอกยกมือสูงระดับเหนือศีรษะ ส่วนมือซ้ายจีบส่งหลัง

- เอียงศีรษะข้างขวา

- ยืนด้วยเท้าขวา กระดกเท้าซ้าย

---

[๕๑] พนอ กำเนิดกาญจน์. <u>ประวัติเซิ้งกระติบข้าว</u>.๒๕๓๐,หน้า ๙๑.

ภาพที่ ๑๐๙

"ท่ายิงธนู"[๕๕]

วิธีปฏิบัติ - มือขวาทำเป็นวงหงายให้ปลายนิ้วทั้งหมดชี้ไปข้างหลังกับหักข้อมือลง โดยให้ฝ่ามือแนบติดกับหูขวา งอข้อศอกออกด้านข้าง ส่วนมือซ้ายทำแขนตึงยื่นมาข้างหน้าจีบคว่ำ

- เอียงศีรษะข้างขวา
- ยืนด้วยเท้าขวา แตะเท้าซ้ายด้านข้าง

---

[๕๕] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบ. ๒๕๓๐, หน้า ๙๒.

"ท่าปั่นฝ้าย"[๙๙]

วิธีปฏิบัติ - เริ่มต้นด้วยการนั่งเหยียดเท้าขวาตึง พับเท้าซ้ายเข้าแล้วนั่งทับ

- มือทั้งสองจีบตะแคงเข้าหากัน ยื่นแขนออกมาข้างหน้าทั้งสองแขน งอศอกเล็กน้อย

- จากนั้นค่อย ๆ ดึงมือจีบออกไปปล่อยเป็นวงหงายในขณะที่อีกมือหนึ่งยังจีบตะแคงท่าสลับกันไปมา

---

๙๙ พนอ กำเนิดกาญจน์ .ประวัติเซิ้งกระติบข้าว.๒๕๓๐,หน้า ๙๓

ภาพที่ ๑๑๒

"ท่าทัดดอกไม้"[๙๐]

วิธีปฏิบัติ - มือขวาทำเป็นวงหงายข้างหูขวา งอข้อศอกยื่นมาข้างหน้า
- มือซ้ายจีบส่งหลัง
- เอียงศีรษะข้างขวา
- นักแสดงนั่งเข่าลอย โดยให้เข่าขวายกสูงกว่าเข่าซ้าย

---

[๙๐] พนอ กำเนิดกาญจน์. ประวัติเซิ้งกระติบ. ๒๕๓๐, หน้า ๙๕.

จากการศึกษาท่าฟ้อนตามแบบของนางเทียม หมดลำกองแพง เสียงทอง และตามแบบของอาจารย์พนอ พบว่าการฟ้อนตามแบบของนางเทียมนั้นได้แสดงท่าฟ้อนอารมณ์และความรู้สึกหลังจากที่เจ้าหรือผีเข้าร่าง ประกอบกับเสียงแคน และเสียงกลองที่บรรงเลงประกอบพิธีกรรม ดังนั้น ท่าฟ้อนจึงมีลักษณะอิสระดังที่กล่าวมาแล้วในบทสรุปของการฟ้อนนางเทียม

จากการศึกษากระบวนท่ารำแม่ท่านาฏศิลป์อีสาน ตามแบบของอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ พบว่า มีวิวัฒนาการจากเดิมคือ ของนางเทียมค่อนข้างชัดเจน แต่ในขณะเดียวกันยังคล้ายคลึงกับแบบท่าฟ้อนรำของหมอลำอยู่บ้างกล่าวคือลักษณะการทำท่ารำตามแบบของอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์นั้น เริ่มมีการใช้จีบนิ้วมือแต่ก็มิถึงกับบกรีดนิ้ว หรือหักข้อมืออย่างชัดเจนเพียงแต่หยิบจีบนิ้วชี้และหัวแม่มือเข้าหากัน บ้างก็จีบต่อกัน บ้างก็ไม่ติดกัน หรือแม้แต่โครงสร้างลักษณะของวงแขนก็ปรากฏมีหลายระดับตั้งแต่ ระดับหน้าขา สะเอว ระดับอก ระดับใบหน้า ระดับศีรษะและสูงกว่าศีรษะ รวมถึงการแสดงท่าของขาและหน้าจะมีลักษณะการทรงตัวที่ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น การยกเท้ามาข้างหน้าจะค่อนข้างงอเข่าจนได้รูปฉาก แต่ถึงกระนั้นก็ไม่เชิดปลายเท้าขึ้น หรือไม่หักข้อเท้า ตลอดจนการก้าวเท้ามาข้างหน้า และอีกเท้าหนึ่งจะเปิดส้นเท้าข้างหลัง ซึ่งจะทำให้การทรงตัวเกิดการสมดุลย์ขึ้น

สิ่งที่อาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ ยังคงรูปแบบเดิมไว้อย่างชัดเจนที่สุด คือ การเคลื่อนไหวทั้งจังหวะการย้ายมือและการเปลี่ยนเท้า การเคลื่อนไหวมือจะปล่อยตามอิสระตามใจของผู้รำ แต่ต้องจบในท่าที่เหมือนกัน ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวว่าจะต้องเคลื่อนไหวมือให้เหมือนกันทุกคน ส่วนการทำท่าเท้าก็ยังคงยืด-ยุบ จังหวะเข่าตามใจชอบ แต่จะเน้นที่การสะดุ้งขึ้นมากกว่า ตลอดจนการเอียงศีรษะก็จะเอียงไปตามใจชอบเช่นกันไม่มีการทำท่าลอยหน้าลอยตา หรือลักคอแต่อย่างใด

จากการศึกษาแนวทางการประดิษฐ์นาฏศิลป์อีสานสู่เอกลักษณ์ของอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ พบว่ามีวิวัฒนาการมาจากการฟ้อนรำเข้าทรงของนางเทียม ในการรักษาบำบัดคนป่วย และหมอลำ จากนั้นจึงนำมาประดิษฐ์ท่าขึ้นใหม่ ผสมผสานกับจินตนาการของอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ ซึ่งแต่ละขั้นตอนล้วนแต่ผ่านการค้นคว้าอย่างจริงจัง ดังจะอธิบายแผนผังของวิวัฒนาการ ได้ดังนี้

๑	ศึกษาค้นคว้าจากการฟ้อนเข้าทรงของนางเทียม
๒	ศึกษาค้นคว้าจากท่าฟ้อนของหมอลำ
๓	ประดิษฐ์แม่ท่านาฏยศิลป์อีสานโดยเลียนแบบของเดิม
๔	ประดิษฐ์แม่ท่านาฏยศิลป์อีสาน ตามแบบของพนอ กำเนิดกาญจน์
๕	เซิ้งตามแบบอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์

จากกระบวนการค้นคว้า นาฏยศิลป์อีสานของอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ ที่ศึกษาทั้งของโบราณ ตลอดจนเกิดเป็นแม่ท่านาฏยศิลป์อีสานตามแบบของอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ แล้ว ดังนั้นจึงได้ทำการประดิษฐ์ระบำรำฟ้อนนาฏยศิลป์อีสาน เป็นชุด ๆ ขึ้น ซึ่งแต่ละชุดจะมีเอกลักษณ์ของอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ อย่างเด่นชัด เนื่องจากผ่านกระบวนการปรุงแต่งตัวองค์ประกอบหลายอย่างที่สำคัญ อาทิ บทร้อง ดนตรี เสื้อผ้า ตลอดจนความแปลกใหม่ของท่ารำ ดังจะกล่าวในบทต่อไป